

ПОЛИТИКОГЕОГРАФСКИ ОСОБЕНОСТИ НА ЛУЗОФОНСКИТЕ ДЪРЖАВИ

(сп. Геополитика, бр. 1, 2010)

Лузосфера – географско и политическо пространство

Основен цивилизационен резултат от продължителното португалско колониално господство е формирането на специфично португалоезично (лузфонско)¹ пространство в съвременната политическа карта на света. То се отличава със свои специфични черти и особености, като е представено от осем държави – **Португалия, Бразилия, Ангола, Мозамбик, Гвинея-Бисау, Кабу Верде (Зелени нос), Сау Туме и Принсипе и Източен Тимор (табл. 1)**. Условно към португалоезичния свят можем да включим също **Гоа, Дамау и Дню** в Индия, както и китайският автономен район **Макау (Аомън)**². Смятаме все пак, че с по-голямо културно и политическо значение се отличават тези бивши владения на Португалия, които имат съвременен статут на политически независими държави. Ето защо целта на нашия политикогеографски анализ е да разгледаме типичните черти и характерните историко-географски, културно-политически и социално-икономически особености на днешните лузфонски държави.

Общият териториален потенциал на португалоезичните държави е 10,7 млн км² (7,3 % от земната суша), а демографските им ресурси се изчисляват на 233 млн души (3,7 % от световното население през 2008 г.). Днес те произвеждат около 2,4 трлн долара БВП (3,4 % от световния). Близо 99 % от общия териториален, демографски и икономически потенциал се пада на Бразилия, Ангола, Мозамбик и Португалия, като над 80 % е само дела на Бразилия. Типична особеност за португалоезичното пространство е доминирането на португалския език и католическата религия. Те имат важно значение за политическите, културните и търговско-икономическите взаимоотношения в лузфонското пространство.

Вероятно най-старият писмен паметник на португалския език датира от 1175 г. и е неоспоримо доказателство за ранното му отделяне от простонародния латински. Важен принос за неговото утвърждаване има великият португалски поет Луиш де Камоинш, съзателят на емблематичната творба "Os Lusíadas" ("Лузиадите"). В своето развитие португалският език преминава през четири основни етапа – португало-галисийски (XII-XIV в.), старопортугалски (XIV-XVI в.), класически (XVI-XVIII в.) и новопортугалски (след XVIII в.). Повечето специалисти от областта на иберо-романските езици считат, че португалският език е

¹ Понятието „лузфонски“ произлиза от древното име на Португалия – Лузитания, наречена на обитавалите северната част на страната племена лузи (лузитани)

² Гоа е със статут на щат, а Дамау и Дню представляват съюзни територии на Индия. Аомън е специален китайски административен район и има важно значение за съвременната икономика на азиатския гигант.

галисийски диалект на испанския (кастилския), но според други представлява самостоятелен език. Той е шестият най-широко разпространен език в света, като се разделя на европейски и бразилски, които се различават във фонетично и лексикално отношение.

В Европа португалският е характерен не само за Португалия, но и за испанската провинция Галисия, с която страната граничи на север – това е свързано с процеса на формиране на португалската държавност през Средновековието. Португалоезична Америка обхваща както Бразилия, така и отделни части на Аржентина, Боливия, Парагвай, Уругвай и Венецуела, което е определено от колониалното минало на района. Лузо-африканското пространство включва бившите португалски колонии в Африка и част от населението на Нигерия, Сенегал, ДР Конго (Заир), Малави, Намибия, Южна Африка, Замбия, Зимбабве, Свазиленд и Танзания. В Азия португалски говорещи са Източен Тимор, Аомън, Гоа, Дамау и Диу. Същевременно в Япония има близо 300 000 японци с бразилски произход, които говорят португалски и се наричат „декасегуи“. Португалският е официален и за т.нар. “португалски креоли” в Шри Ланка и на полуостров Малака в Малайзия, където те са известни като “крищувауш”.

Географският обхват на португалоезичното пространство е формиран вследствие колониалния модел на Португалия в периода XVI-XX в. В началото на този период португалски говорят около 2 млн д., докато в края на миналия век техният брой е вече близо 200 млн д. Днес общият им брой възлиза на 233 млн д., а според някои прогнози, в средата на XXI в. се очаква да има повече от 335 млн лузофони (португалоговорящи).

Лузофонските държави в Южна Америка, Африка и Азия са изправени пред редица сложни етно-социални и стопански проблеми, които в определена степен могат да бъдат преодолени чрез различни форми на взаимно сътрудничество. Спрямо бившите колонии португалското правителство провежда специфична неоколониална политика, в която колонизаторското високомерие отстъпва място на искреното приятелство.

Португалоезичните страни осъществяват различни форми на сътрудничество в рамките на **Организацията на португалски говорещите страни в света** (Comunidade dos Países Língua Portuguesa), която е известна и като Лузосфера. Чрез нея Португалия успява да запази своите търговско-икономически и културно-политически връзки с бившите колонии и след тяхната политическа независимост.

Comunidade dos Países Língua Portuguesa (CPLP) включва независимите португалоговорящи страни в света с цел да организира сътрудничество и съвместни действия между тях в търсенето на общи интереси от областта на културната, икономическата, социалната и научната сфера. Важно значение има свободното движение на хора, стоки и капитали. В това отношение известен проблем изпитва единствено Португалия, тъй като е член на ЕС и е длъжна да ограничи имиграцията. Общността е учредена на 17 юли 1996 г. в Лисабон от държавните и правителствените ръководители на Португалия, Бразилия, Ангола, Мозамбик, Гвинея-Бисау, Кабу Верде, Сау Туме и Принсипе. Две години по-късно Източен Тимор получава статут на

наблюдател, а от 2002 г. е пълноправен член, с което държавите-членки прерастват на осем. През 2005 г. в Луанда министрите на културата на тези страни обявяват 5 май за Ден на лузофонската култура. На следващата година в Бисау със статут на наблюдатели са приети Екваториална Гвинея и Мавриций, а Макау става най-новият член на организацията.

След първото заседание се провеждат срещи през две години в избрана по избор страна. Общността предприема цялостно изследване на главните политически и икономически въпроси, пряко засягащи страните-членки и особено тези, които касаят либерализирането на обществения живот. Разискват се и въпроси, свързани с подобряване отношенията между ЕС и МЕРКОСУР (Южноамериканския Общ пазар) и се организират срещи на върха по оста Европа-Африка. CPLP има статут на наблюдател в ООН и развива различни форми на сътрудничество с няколко агенции, като например Международната организация по миграцията, Организацията на ООН по прехраната, Конференцията на ООН по търговията и развитието и др. Основната идея е тези страни да разширят влиянието си в международните институции и форуми чрез съвместни политически и дипломатически действия.

Върховен орган за взимане на главните решения е Конференцията на държавните и правителствените ръководители, която обикновено прави сесии на интервали от две години, а председателството се заема от страната-домакин. Друг орган е Съветът на министрите, натоварен с изпълнението на решенията, които трябва да се взимат с консенсус. Има и Комитет за постоянното гласуване в Лисабон. Той включва представителите на членуващите държави и провежда чести срещи, за да следи изпълнението на различни програми и дейности. Изпълнителният секретариат се оглавява от секретар, неговия заместник и необходимия персонал, отговаряйки за административните задачи. Създаден е също така специален фонд с доброволни вноски от обществени и частни организации. Дейността на CPLP има решаващо значение за неоколониалното сътрудничество в португалския свят.

От географска гледна точка португалоезичните държави са организирани в четири главни цивилизационни региона: **Западна Европа** (Португалия), **Латинска Америка** (Бразилия), **Субсахарска Африка** (Ангола, Мозамбик, Гвинея-Бисау, Кабу Верде, Сау Туме и Принсипе), **Югоизточна Азия** (Източен Тимор)

Взаимодействието между **политическата и регионалната социално-икономическа география (географията на страните)** определя появата на **регионалната политическа география**. Важно теоретично значение има прилагането на модел за регионално политикогеографско проучване на страните в света. В настоящото изследване възприемаме следния модел за регионален политикогеографски анализ на португалоезичните държави:

- съвременното географското пространство
- историческо и политическо развитие
- социално-икономически особености

Португалия

Португалия притежава периферно географско положение в пределите на европейския континент. Страната е разположена в западната част на Иберийския полуостров, а територията ѝ възлиза на 92 000 км² (16 % от площта на полуострова). По този показател Португалия е сред малките държави в Европа и света. Тя граничи по суша единствено с Испания, като границата ѝ е с дължина около 1200 км. Португалия има над 800 км слабо разчленена брегова линия с Атлантическия океан. Освен това тя притежава островна територия, съставена от Азорския архипелаг и Мадейра, които заради географската си отдалеченост представляват политически автономни региони. Общата площ на Островна Португалия е близо 3400 км². На португалска територия се намира най-западната точка на Европа – Кабу да Рока (9° з.д.).

Географските особености и историческото развитие на Португалия определят обособяването на три основни културно-исторически и ландшафтни райони – Северна, Централна и Южна Португалия. Северът притежава планински релеф, тъй като включва западните разклонения на планинската област, наречена Месета, и е географското ядро на португалската държавност. Централна Португалия е хълмисто-платовиден район, заемащ пространството между реките Дору и Тежу. Португалският юг представлява полупустинна низина, която се отличава като аграрна територия, запазила в себе си арабо-ислямското културно влияние. Надморската височина намалява от север на юг. Най-високата точка в континенталната част е връх Сера да Ештрела (1993 м.), а на Азорските острови вулканът Пику се издига на височина 2351 м. Територията на Португалия е богата на медна руда, уран, олово и калай, а по запаси на волфрам заема първо място в Европа. Нейното меридионално разположение определя наличието на разнообразен климат. Най-типично е проявлението на субтропичния климат, който се отличава с висока влажност по крайбрежието, но е доста сух в южните райони. От своя страна северните територии са по-богати на водни ресурси. Речната мрежа е сравнително гъста и е представена предимно от реките Миню, Дору, Тежу и Гуадиана, които са сред най-дългите реки на полуострова. Наличието на жълтоземни, канелени и червеноземни почви определя развитието на специфични средиземноморски видове – корк, маслина, смокиня, нар, бадем, мирт, олеандри, рожково дърво, финикови палми, приморски бор-пиния.

Португалия е европейската държава с най-стабилни политически граници, тъй като съвременното ѝ геопространство е формирано още през XIII в. Първоначално на нейна територия възниква древната държава Лузитания. Тя заема северната част на днешна Португалия, а през II в. е вече римска провинция. В периода 713-718 г. Южна Португалия става владение на Арабския халифат. През 1095 г. е образувано графство Портукаленш, което се простира на юг от река Дору, а негов главен град е Порту. В 1143 г. графството се превръща в кралство Португалия със столица Куимбра, което е официално признато от римския Папа през

1179 г. То започва да разширява своята територия на юг към земите, които са арабско притежание. Арабите и берберите са изгонени окончателно през 1250 г., когато е отвоюван най-южният португалски град – Фару.

В края на Средновековието Португалското кралство е географски изолирано от останалата част на Европа, но притежава широк атлантически излаз. Значението на този географски фактор е оценено от португалските владетели и в епохата на Великите географски открития Португалия създава обширна колониална империя. Благодарение на Португалската колониална империя днес тази малка европейска държава практически притежава значително по-обширно географско пространство.

В началото на XX в. Португалия променя формата на държавното си управление и става една от първите републики в Европа. Между 1933-1974 г. в Португалия е наложена специфична авторитарна власт, като през по-голямата част от този период тя е управлявана от генерал Салазар – най-противоречивата фигура в съвременната политическа история на страната. Неговото авторитарно политическо управление се нарича “салазаризъм”, и е твърде подобно на наложения по същото време от генерал Франко в съседна Испания “франкизъм”. През 1974-1975 г. т.нар. „априлски капитани” извършват демократичен преврат, насочен към установяването на комунистическо развитие, но този опит, известен в португалската история като „Революцията на кармфилите” се оказва неуспешен³. Година по-късно е подписана новата конституция и Португалия поема по пътя на модерната демокрация. Това дава възможност на страната през 1986 г. да стане дванадесетия член на ЕС.

Португалия е парламентарна република, като президентът има ограничени правомощия. Парламентът е еднопалатен и се нарича Събрание на Републиката, а начело на правителството е премиер-министърът. През 1976 г. континенталната територия на страната е поделена на осемнадесет историко-географски области, наречени *distritos*, а две години по-късно Азорските острови и Мадейра са преобразувани в автономни региони със свои органи на управление. В 1999 г. португалското правителство предлага ново административно райониране на страната, но то е отхвърлено с референдум. За целите на ЕС територията на Португалия е поделена на 7 региона (NUTS II) и 30 подрегиона (NUTS III).

Населението на Португалия възлиза на 11 млн д. (2008). То е неравномерно разпределено по територията, като средната гъстота е около 120 д./кв.км. Най-гъстонаселена е бреговата област, докато южните части се отличават с по-ниски стойности на гъстотата. Естественният прираст варира между 0 и 1 ‰, което е характерно за целия западноевропейски регион. Градското население е близо половината от общото. Това е един нисък показател за държава от Западна Европа и показва, че португалската територия е слабо урбанизирана. Най-големите

---

³ *Идеята е Португалия да се превърне в „европейската Куба”, но по ред причини от вътрешно- и външнополитически характер тя не се осъществява и страната се насочва към по-активна европейска интеграция, израз на която е португалското членство в ЕС*

португалски градове са разположени по крайбрежието, в северната и централната част на страната. Като основни икономически ядра изпъкват столицата Лисабон (3,2 млн д.) и главният град на Севера – Порту (1,5 млн д.). Други важни градове са Брага, Куимбра, Браганса, Виля Реал, Визеу и Кашелу Бранку, разположени на север от река Тежу. Главните стопански центрове на Южна Португалия са пристанищният град Сетубал, Евура, Бежа, Фару. Най-големите градове на Азорския архипелаг са Понта Делгада, Ангра ду Еруижму, Орта и Логиш, а център на Мадейра е град Фуншал.

Етно-религиозният състав на населението е еднороден, като португалците се отнасят към иберо-романската подгрупа на романската (латинската) езикова група. Върху формирането на португалската нация влияние оказват романизираните лузитани, келтското племе галисийци, германските племена свеви и вестготи, арабите и берберите, както и някои доримски колонисти (гърци, финикийци, картагенци). След разпадането на колониалната система, в Португалия се завръщат много португалци – родени в португалските колонии, тези реемигранти са известни като ретурнадуш. Относителният им дял е около 6 % от населението в страната. Същевременно в Португалия се установяват и доста португалски говорещи цветнокожи (главно от Ангола и Мозамбик).

Съвременното португалска кономика има типичните черти на полупериферен район и е относително по-слабо развита от другите западноевропейски стопанства. Важни фактори за това са географското положение на страната и авторитарният режим, който изолира Португалия от икономическия модел на развитие на Западна Европа. Португалското членство в ЕС променя икономическото положение на страната, но въпреки структурните промени тя дълго време е най-слабо развита сред членуващите държави. На базата на някои историко-географски фактори Португалия се специализира в текстилната, обувната, рибоконсервната промишленост и лозаро-винарството. Същеременно тя е на първо място в света по производство на корк и коркови изделия. Най-големият търговски партньор на Португалия е Испания. Португалската индустрия е силно зависима от вноса на суровини, във връзка с което производството се отличава с пристанищна ориентация. Земеделието пък е с растениевъдна насоченост, но е ниско продуктивно и слабо конкурентно. Все по-голямо значение придобива туризмът, който е най-големият източник на доходи в структурата на икономиката.

В териториален аспект се наблюдават някои икономически контрасти. Така например, Лисабон и Порту притежават широка стопанска специализация и съсредоточават близо половината от производството и индустриалната заетост. Икономическите райони на Брага, Авейру и Сетубал също концентрират голям промишлен и демографски ресурс, докато останалата част от страната представлява географска област с предимно аграрен характер.

Бразилия

Бразилия е най-голямата португалоезична и католическа държава в света. Тя се разполага върху 8,5 млн км² и по своя териториален потенциал отстъпва само на Русия, Канада, Китай и САЩ. Същевременно Бразилия покрива близо 1/3 от площта на Южна Америка, а при нос Бранку е най-източната точка на континента. Страната има широк излаз на Атлантическия океан – над 7300 км. Бразилия граничи с всички южноамерикански държави без Еквадор и Чили. Нейно притежание са някои крайбрежни острови, сред които най-големи са Фернанду ди Нуроня и Маракажу. Съвременните граници на страната са формирани през втората половина на XVIII в., когато с Парагвай се води кратка война за областта Риу Гранде ду Сул, който става бразилски щат.

На територията на Бразилия добре се обособяват геоморфоложките области на Амазонската низина, равнината Пантанал, платото Мату Гросу, Бразилската планинска земя, част от Гвианското плато и Лаплатската низина. Най-високата точка достига 3014 м. при връх Неблина в Гвианската планинска земя. Като цяло преобладава низинно-равнинният релеф. Бразилия разполага с огромни залежи на рудни полезни изкопаеми (желязо, манган, мед, боксит, цинк, никел, уран, злато, титан, хром, волфрам). Перспективни са находищата на нефт в шелфовата зона, докато запасите на калорични въглища са ограничени. Обособяват се три климатични области – екваториална (Амазония), тропическа (Бразилското плато) и субтропична (Южна Бразилия). Територията на Бразилия притежава значителни хидроресурси. Особено важно стопанско значение има Амазонка – най-пълноводната река в света. Огромен е хидроенергийният потенциал на реките Парана, Сау Франсишку, Парагвай и Уругвай. Почвено-климатичните особености определят наличието на разнообразни природни зони. За западната част на Амазонската низина типични са влажните екваториални гори (селва), за които е характерно голямо видово разнообразие. Централните части на страната са заети главно от бразилска савана, наречена кампус. В условията на сух тропично-пясатен климат на североизток са се образували полупустинни редки гори (каатинга). Бразилската планинска земя и приатлантическите равнини са покрити от типична тропическа гора. В Южна Бразилия преобладават вечнозелените смесени гори и субтропичната степ – пампа.

Историческото развитие на Бразилия започва в началото на XVI в., когато тя става португалска колония. Португалска Бразилия съществува в периода 1530-1822 г. Най-напред са основани няколко португалски селища по атлантическия бряг, които са обвързани предимно с развитието на тропическо растениевъдство и най-вече с отглеждането на захарна тръстика. В средата на XVI в. Бразилия е поделена на поземлени феодални владения (капитанства), управлявани от генерал-губернатори. С течение на времето са открити големи находища на злато и диаманти, което води до разширяване на колониалната територия към сушата. Постепенно към португалското владение в Южна Америка започват да проявяват териториални

претенции Франция, Нидерландия и Испания. Геополитическото съперничество между тях и Португалия оказва важно влияние върху формирането на политическите граници на Бразилия. След като става независима държава, тя бързо се превръща в империя с обширно географско пространство и значителни природни ресурси за икономическо развитие.

Бразилската империя съществува до 1889 г. Първият бразилски владетел, Дон Педру де Алкантара, е просветен и авторитарен монарх, който се проявява и като либерал, налагайки основите на парламентарната политическа система. През 1831 г. под натиска на народното недоволство той е принуден да абдикира в полза на малолетния си син Педру II. По време на своето управление Педру II осъществява реформи, които водят до бурно стопанско развитие. През този период се наблюдава и забележителен демографски растеж, свързан с интензивната европейска миграция. Икономическите различия между отделните географски райони в страната обаче се задълбочават. Педру II е свален от власт през 1889 г., след което Бразилия се превръща в република с консервативен характер.

Конституцията от 1891 г. определя основите на федералната държава. Тя е съставена от щати (estados), които наследяват някогашните португалски капитанства. През първите две десетилетия на XX в. Бразилия е управлявана от олигарси, наречени коронели. Световната икономическа криза слага край на “коронелския” период, а след като властта е завзета от армията, начело на управлението през 1930 г. застава Жетулиу Варгаш. Той разпуска Конгреса (бразилският парламент) и изолира старите партии от властта, с което превръща Бразилия в авторитарна държава. Този период остава в историята като “Estado Novo” („Новата държава”) и продължава до 1954 г. През следващите години се налага модел на консервативна политика, която с течение на времето се либерализира. В 1988 г. е приета нова конституция, създаваща предпоставки за преход към демокрация.

Бразилия е президентска федеративна република. Бразилският конгрес се състои от Федерален сенат и Палата на депутатите. Територията е поделена административно на 26 щата и един федерален (столичен) окръг, управлявани от губернатори. От 1960 г. столица на страната е град Бразилия, който наследява старите колониални столици Салвадор и Риу де Жанейру

Населението на Бразилия е 188 млн д. (2008). Типични социално-демографски особености са високите стойности на естествен прираст (над 10 ‰) и детска смъртност (близо 30 ‰), големият дял неграмотно (около 15 ‰) и подтрудоспособно население (над 25 ‰) и др. Средната гъстота е 14 д./ км². Населението е разпределено крайно неравномерно по територията. Над 90 ‰ от него обитава крайбрежните щати, които заемат 1/3 от общата площ на страната. Същевременно слабонаселени са тропическите гори на Амазония, саваните и вътрешните плата. През последните години нараства ролята на урбанизационните процеси, в резултат на което градското население вече достига 78 ‰.

Етническият състав на бразилското население е формиран от смесването на три основни компонента – местни индиански племена, европейски преселници и чернокожи африканци. “Бялото” преселническо население е съсредоточено главно в южната субтропична област. То е съставено от португалски, италиански, испански и немски преселници, които бързо са асимилирани и превърнати в бразилци. Индианските племена обитават вътрешността на Амазония, а най-многобройни сред тях са араваките, гуараните и каингуаните. Тъмнокожите бразилци са потомци на някогашните роби с африкански произход и са най-многобройни в североизточната част на Бразилия. Под влияние на смесените бракове между отделните расови типове е значителен броя на мулатите и метисите. Над 92 % от населението е католическо, като в отделни райони са запазени някои типични африкански религиозни култове.

Превръщането на Бразилия в град със столични функции е стъпка, насочена към икономическо съживяване на вътрешните територии. Най-големите бразилски градове са Сау Паулу, едно от най-старите колониални селища в Новия свят, и Риу де Жанейру, който е център на огромен мегаполис. Важно икономическо значение имат също Белу Оризонте, Порту Алегре, Ресифи, Салвадор, Форталеза, Куритиба, Белем и Манауш.

Бразилия притежава най-голям икономически потенциал сред държавите от Латинска Америка. След края на колониалния период тя е една типично аграрна страна, която с течение на времето преминава през етапи на тежки икономически кризи. През 60-те и 70-те години нейната икономика се развива сравнително стабилно, но през 80-те, по време на т.нар. “изгубено десетилетие”, Бразилия изпада в рецесия. Подписването на Договора за Общ пазар (МЕРКОСУР) с Аржентина, Уругвай и Парагвай през 1991 г. поставя началото на радикални промени в икономическото развитие на страната.

В стопанско отношение днес се наблюдават резки регионални диспропорции. Бразилия всъщност е икономически стабилна само в отделни пространствено ограничени райони. Икономическо ядро на страната е Югоизточна Бразилия. Тя представлява силно урбанизирана и богата на природни ресурси територия, основана на индустрията, търговията и банковото дело, притежава добре изградена пристанищна инфраструктура и е част от най-силно развития в икономическо отношение район в Южна Америка. Тук има и отлични условия за развитието на тропическо растениевъдство (кафе, какао, памук, тръстика, банани и соя). Североизточна Бразилия, която е най-рано колонизирана, вътрешноконтиненталната област и особено Амазония, заемаща 1/3 от общата площ, представляват слаборазвит селскостопански район.

Португалоезичните държави в Африка

Ангола е най-голямата португалоезична държава в Африка. Тя заема компактна територия от 1,2 млн км² в югозападната част на континента. Страната притежава значителен излаз на Атлантическия океан (над 1600 км), но бреговата линия е слабо разчленена. Ангола има общи

граница с ДР Конго, Намибия, Замбия и Конго, но те имат подчертано изкуствен характер. От територията на страната е отделена провинция Кабинда, която притежава значителен нефтен потенциал.

Почти цялата територия на Ангола представлява високопланинско плато. Неговата надморска височина нараства от запад на изток и при връх Моко достига най-високата си точка – 2610 м. Крайбрежието е заето от тясна атлантическа низина. По запаси на полезни изкопаеми Ангола е една от най-богатите държави в Африка. Тя притежава значителни находища на диаманти, нефт, мрамор, мед, манган, желязна руда, злато и фосфати. Типичен за платовидната област е тропично-мусонният климат, който определя наличието на сух зимен и влажен летен сезон. Крайбрежната низина е под влияние на студеното Бенгелско течение, поради което е характерен сухият пасатен климат. Речната мрежа е гъста, а най-важно значение имат реките Касаи, Кванго, Куанза и Кунене. Под влияние на геоморфоложките условия те са неплавателни, но притежават голям хидроенергиен потенциал. На територията на страната са обособени различни ландшафтни зони – саванни гори в северната и централната част, полупустини и пустини на юг, както и листопадни редки гори във вътрешността.

Най-ранните държавни обединения на територията на Ангола се създават по течението на река Куанза, а Диогу Кау е първият португалски мореплавател, който достига анголския бряг през 1482 г. Постепенно са изградени военноморски крепости при Луанда и Бенгела, което поставя началото на португалското колониално нашествие. Най-напред е колонизирано крайбрежието, където португалците извършват доходна търговия с роби. По-късно редица договори позволяват на Португалия да наложи политическата си власт над цялата днешна територия на страната. Тя е поделена на капитанства, обвързани с аграрното производство, като най-важна износна стока е кафето. От средата на XX в. Ангола, наречена така в чест на африканската кралица Н'гола, вече е задморска провинция на Португалия, което поражда силно недоволство сред местното население. Заради разногласията между различните движения, борещи се за независимост, то трудно успява да се обедини в опитите си за изгонване на португалците.

В Ангола функционират три национално-освободителни движения, сред които с най-голямо значение е Народното движение за освобождение на Ангола (МПЛА). То е с комунистическа ориентация, а негов ръководител е Агустиню Негу. Анголските въстания са подкрепени от съветски и кубински войски, които разгромяват португалската армия. През 1975 г. Ангола поема по самостоятелен път на политическо развитие.

След независимостта Ангола е обхваната от гражданска война. Тя продължава до 2002 г. и е породена от нееднородния етнически състав на населението. Същевременно особеностите на геополитическото положение и наличието на ценни полезни изкопаеми превръщат Ангола в обект на интерес от страна на САЩ и СССР. Към параметрите на анголския конфликт можем да прибавим и опитите на Фронта за освобождение на Кабинда, който се стреми към

отделянето на богатата на нефт провинция. В началото на 90-те години на ХХ в. Ангола се отказва от комунистическия път на развитие и се създават условия за свободни парламентарни избори. Те обаче не решават сложните социални и икономически проблеми, а демокрацията остава измамна фасада за едно разнородно общество, в което оръжието е важен аргумент за решаване на многобройните конфликти.

По данни за 2008 г. населението на Ангола е колкото португалското – около 11 млн д., като по-голямата част от него обитава северното крайбрежие и централните плата. Ангола е с най-малка гъстота сред португалоезичните държави – само 9 д./кв.км. Над 95 % от анголското население е от групата бенуе-конго (общо 16 народа). Официален език в страната е португалският, но се използват и много други африкански езици. Столица на Ангола е град Луанда (3 млн ж.), а други важни градове са Уамбу, Бенгела, Кабинда, Луена, Лубангу и др. Ангола е богата на полезни изкопаеми, но минно-добивната промишленост е слабо застъпена. В основата на анголската икономика е тропическото растениевъдство. Слабата урбанизираност допълва аграрния профил на стопанството. Отглеждат се предимно кафе, сизал, захарна тръстика, царевица, сладки картофи, банани, ориз, цитрусови плодове. Те формират почти целия износ на страната.

Мозамбик е разположен в Югоизточна Африка и обхваща площ около 800 000 км². Страната граничи с Танзания, Малави, Замбия, Зимбабве, РЮА и Свазиленд. Бреговата линия с Индийския океан е добре усвоена и се простира по протежение на 2800 км.

Северен Мозамбик е зает от Източноафриканското плато, което стъпаловидно се понижава на запад и изток. В западната част се извисяват няколко вулканични планини, като в масива Инянга се намира най-високата точка в страната – връх Бинга (2436 м.). Крайбрежието представлява плодородна алувиална низина, която обхваща близо 2/3 от територията на Мозамбик. Тя разполага с различни полезни изкопаеми – въглища, боксит, медна и желязна руда, злато, уран. Северните територии са под влияние на субекваториалния климат, а за южните типичен е тропично-пясатният климат. Мозамбик е богат на води. Речната мрежа е гъста и е представена от реките Замбези, Лимпопо, Сави и Рувума, а по границата с Малави се намира голямото източноафриканско езеро Няса. Под влияние на почвено-климатичните условия са се обособили две основни природни зони – влажна савана по крайбрежието и област на редките гори в сухите вътрешни плата.

Първият мореплавател, който достига брега на днешен Мозамбик, е Педру Кувилеу. От началото на XVI в. започва изграждането на португалски селища, които извършват активна търговска дейност по крайбрежието. През 1629 г. португалците подчиняват на своята власт княжеството Мономотапа, което заема част от съвременната територия на Мозамбик. То е прочуто с богатите си златни находища и с развитата морска търговия, ориентирана към Индия и арабския свят. Постепенно колониалната територия е поделена на феодални капитанства

(prazos). Към средата на XVII в. Мозамбик се превръща в португалска колония с главен град Луренсу Маркеш, наречен след време Мапуту.

По време на португалската колонизация на Африка през XIX в. Мозамбик изглежда примамлив и богат на подземни дарове район, чието овладяване се оказва по-оправдано отколкото на войнствената Ангола. Най-напред е спечелена долината на Замбези, която е разположена в гореща и заблатена низина, но е населена с разединени от търговията с роби общности, или с други думи представлява един по-скоро ненужен подарък. В периода 1895-1913 г. Португалия успява да колонизира цялата територия на страната. Въпреки че не е богата на природни ресурси, тя обхваща буферна зона между съперническите амбиции на Великобритания и Германия. Мозамбик при това се оказва твърде нехомогенен вътрешно, защото португалските селища са по-многобройни на север, докато южните райони са исторически по-слабо привързани към метрополията и португалоезичното население там е малцинство.

Политиката на Салазар за възстановяване на Португалската колониална империя поражда идеята за цялостно преустройство в една система, в която Мозамбик трябва да доставя на страната суровини, да осигурява пазари и да приема нейното излишно население. Колонията обаче е доста отдалечена от Португалия и нейните географски условия са по-неблагоприятни от тези в Ангола. През 1942 г. Компанията на Мозамбик, която осигурява търговските връзки между метрополията и колонията, прекратява съществуването си, а това създава предпоставки за политическа независимост. Организираната колониална война срещу Португалия започва в 1964 г. Тя се води от Едуарду Мондлане и Самора Машел.

След оттеглянето на португалците регионалните проблеми в Мозамбик се задълбочават. Въпреки комунистическата обвързаност СССР се отказва от военно присъствие и не предприема стъпки към икономическото подпомагане на страната, а това е един по-различен от приложения в Ангола модел. След 1989 г. се създават предпоставки за промяна във външнополитическата ориентация и Мозамбик се насочва към Запада⁴. Независимо от промените политическа обстановка вътре в страната остава неспокойна.

Населението на Мозамбик възлиза на 20 млн. д. (2008), а столица е град Мапуту. Други големи градове са Бейра, Немпула, Инямбане, Тете, Келимане, Пемба, Шимойу и др. Средната гъстота е 25 д./км², а естественият прираст е традиционно висок. В етническо отношение най-многобройна е групата банту (98 %), която обединява близо 50 племена. Португалците в страната са около 20 000 д. (0,1 % от населението). Официален език е португалският, но се използват и многобройни местни езици и диалекти. Територията е слабо урбанизирана, а икономиката има земеделска насоченост. Отглеждат се два типа култури – потребителски и износни. Към първата група се отнасят ориз, банани, фъстъци и бобови, а към втората –

---

⁴ Важна стъпка в това отношение е членството на Мозамбик в Британската Общност на нациите

тръстика, кокосови палми, сизал, копра, памук, цитруси, кашу, агаве, чай, тютюн. Мозамбик определено е сред най-слабо развитите страни в Африка.

Гвинея-Бисау е сред по-малките португалоезични държави на континента. Тя е разположена в западната част на Африка, а площта ѝ е едва 36 000 км². Граничи с Гвинея и Сенегал и има широк излаз на Атлантическия океан. Нейната територия включва също остров Булама и архипелага Бижагуш. През 1886 г. са определени съвременните граници на страната, които имат изкуствен характер.

Португалска Гвинея е низинно-равнинна страна. Нейният икономически живот се определя от растениевъдството, развито в делтите на реките Корубал, Жеба и Кашеу. Бреговата линия е силно разчленена, а вътрешните заблатени низини преминават във високия само 300 м. саванен масив Фута Джалон. Характерният за района екваториално-мусонен климат определя наличието на гъсти вечнозелени гори. Открити са ограничени находища на калай, боксит, мед фосфати, нефт и циркон.

Естествените предпоставки, които определят приобщаването на Гвинея-Бисау към Португалската империя в Африка, са удобните заливи, наличието на острови и благоприятното географско положение. Португалците създават първите си селища тук още в средата на XX в., след което започва постепенната колонизация. Колонията обаче е твърде бедна на суровини за износ и разполага само с анакардиев орех и фъстъци. През първата половина на XIX в. започват опитите на местното население за отхвърляне на португалската колониална власт, а в началото на XX в. борбите за независимост придобиват формата на открит военен конфликт. Той е потушен трудно от португалските войски в периода 1908-1915 г. През 1961 г. започва нов етап в освободителното движение, който е свързан с партизанските бунтове, оглавени от Африканската партия за независимост на Гвинея-Бисау (ПАИГК). В 1974 г. Гвинея-Бисау става първата независима държава в афро-лузофонското пространство.

В Португалска Гвинея войната за независимост се свързва с името на Амикар Кабрал. Особено важна е ролята на т.нар. “баланти”. Те обединяват по-голямата част от местното население, което е враждебно настроено към португалското господство. Техен противник са “пълите” – наследници на завоевателите и малцинство, което подкрепя колониалната сила.

Всъщност до 1980 г. островите Зелени нос са част от Португалска Гвинея. Тя се управлява от Луиш Кабрал, който обаче е обвиняван от гвинеите във фаворизиране на островното население. Ето защо с помощта на армията властта взема Бернарду Виейра. Той ориентира Гвинея-Бисау към социалистическите държави и следва политика на структурни промени, но те не дават определени икономически резултати. През 90-те години политическият режим се либерализира и се провеждат първите многопартийни избори. Независимо от това проблемите в страната изглеждат почти нерешими и засягат най-различни области от нейното политическо и икономическо развитие.

Населението на Гвинея-Бисау през 2008 г. е 1,4 млн д., което показва, че нейната територия е слабо усвоена. По-гъстонаселена е само крайбрежната зона, където е разположена и столицата Бисау. Португалска Гвинея е сред най-слаборазвитите държави в Африка. В основата на нейната икономика е растениевъдството, докато индустриалното производство е застъпено частично. Отглеждат се предимно фъстъци, маслодайна и кокосова палма, ориз, сорго, памук.

Кабу Верде, наричана до 1986 г. Република Зелени нос, обхваща едноименния архипелаг, разположен в Атлантическия океан близо до западния бряг на Африка. По-големи от островите са Сантягу, Сау Антоу, Буавишта, Фогу, Сау Никулау, Сау Висенти, Майу и Сал. Те са разделени на две части – Северни Наветрени острови (Барлавенту) с главен град Минделу и Южни Подветрени острови (Сотавенту) с главен град островната столица Прая. Общата площ на страната е 4000 км². Крайбрежието е слабо разчленено, бреговете са стръмни и скалисти, с малко изградени пристанища. Архипелагът се отличава с вулканичен произход, планински релеф и тропично-пасатен климат. Преобладават пустините и полупустините, като само на отделни места по крайбрежията се срещат бананови палми. Населението възлиза на 400 000 д. (2008 г.) Неговата стопанска дейност е свързана с отглеждането на захарна тръстика, царевица, банани и кафе.

В епохата на португалския колониализъм Зелени нос притежават изгодно географско положение между африканското крайбрежие и Бразилия. Постепенното усвояване и колонизацията на островите започва от средата на XV в., когато мореплавателят Диегу Гомеш открива Сантягу и Майу. Кабу Верде става независима държава в 1975 г.

Главна роля в процеса на независимост играе ПАИГК, която е създадена през 1956 г. След като островите се отделят от Португалска Гвинея са проведени първите избори, които заменят еднопартийната комунистическа диктатура. Това е важна стъпка по пътя към истинската политическа промяна на старата система, благодарение на която Кабу Верде поема по пътя на демокрацията.

Сау Туме и Принсипе е островна държава, разположена в района на Гвинеийския залив. Архипелагът е съставен от два по-големи и многобройни малки ненаселени острови с територия около 1000 км² и население близо 200 000 д. Столица на страната е Сау Туме, която се намира на едноименния главен остров. Неговите брегове са слабо разчленени, докато на Принсипе в многобройните малки заливи са изградени няколко пристанища. Островите са с вулканичен произход и са заети от гъсти вечнозелени гори. Преобладават планинският релеф и влажният екваториален климат. Икономиката на Сау Туме и Принсипе има подчертан аграрен профил – отглеждат се предимно кафе, какао, банани, кокосови орехи и хининово дърво. Важно икономическо значение имат нефтодобивът и риболовът.

Архипелагът е открит от португалските мореплаватели Жуау де Сантарем и Педру Шкубар в 1471 г., а първите негови заселници идват от Мадейра към края на века, създавайки тръстикови плантации. По-късно започва отглеждането на кафе и особено на какао, което се

превръща в основен поминък за местното население. В колониалната епоха Сау Туме и Принсипе са важно островно владение, част от Атлантическата империя на Португалия. В периода 1951-1972 г. архипелагът е със статут на португалска задморска провинция, а през 1975 г. Сау Туме и Принсипе става независима държава.

Скоро след това властта в младата република взема Движението за независимост на Сау Туме и Принсипе, което е с комунистическа платформа. То национализира колониалните плантации, но след едно десетилетие държавно управление се оказва, че икономическите резултати са неблагоприятни. Наблюдава се например рязък спад в производството на какао, което съставлява 90 % от износа на страната. Ето защо са предприети мерки към либерализиране на режима и през 1990 г. е избран политическият плурализъм. Това е един нетипичен за Африка модел на демократична смяна на властта, която обаче е изправена през многобройни проблеми. Ето защо Сау Туме и Принсипе трябва да използва геополитическите предимства на островния си характер.

Източен Тимор (Тимор Лесте)

Източен Тимор е единствената португалоезична държава в Азия. Тя се намира в югоизточната част на континента и заема площ от 15 000 км². Тимор Лесте всъщност е една от най-новите държави на политическата карта на света – тя става независима едва през 2002 г. Страната заема източната половина на остров Тимор, анклава Амбину (Окуси) с главен град Лифау в западната му част и малкия остров Атауру, или Камбинг, на север. Релефът е предимно планински. Най-високата точка е при връх Тата Май Лау – 2963 м., като на изток планините преминават в каменисто плато, което завършва с тясна блатиста равнина на юг. В условията на влажен екваториален климат са се образували типични дъждовни гори, които покриват над 70 % от площта на бившата колония. По крайбрежието са открити перспективни запаси на нефт и земен газ. Населението на Източен Тимор е около 1 млн. д., а гъстотата е 60 д./км². Най-многобройни етнически групи са тетум (повече от половината от населението), мамбаи, токоде и различни папуаски племена, а католицизмът е религия за около 1/3 от жителите на страната. Столица е град Дили. Икономиката на острова е специализирана в земеделието и текстилното производство, а култури като кафе, ориз, копра, манго, ванилия, карамфил, банани, сандалово дърво и сладки картофи осигуряват основната част от износа.

Португалците откриват остров Тимор в началото на XVI в. и през 1642 г. той вече е колония на Португалия. В 1859 г. островът е поделен на две колониални области, като португалските завоеватели усвояват източната, а холандците – западната част. Това разделение става основа за прокарането на държавната граница с днешна Индонезия.

Независимостта на Тимор Лесте е обявена на 28 ноември 1975 г. Още на следваща година обаче страната е завладяна от индонезийски военни части и е насилствено обединена с

Индонезия. По този начин избухва гражданска война. Тя се води повече от двадесет години и в нея загиват над 100 000 д. През този период важно значение има Революционният фронт за освобождение на Източен Тимор (FRETILIN), чийто лидер е Хосе Хорта. През 1999 г. Тимор Лесте обявява едностранно своята независимост, но тя не е подкрепена от Индонезия, която продължава военните действия. Ето защо в конфликта се намесва ООН и на 20 май 2002 г. Източен Тимор официално се отделя като независима държава. През същата година тя става част от Лузосферата.

* * *

Географският модел, приложен от Португалия по време на колониалната епоха, определя създаването на културно-политическо пространство, което обхваща страни, разположени в райони с различни цивилизационни характеристики и ниво на икономическо развитие. Между тях се осъществяват разнообразни форми на сътрудничество, намерили израз в Организацията на португалски говорещите страни. Дори само присъствието на държава каквато е Бразилия дава възможност на Португалия да бъде възприета като страна с висока потенциална геоикономическа стойност. Можем да направим извода, че въпреки периферното си географско положение в Европа, благодарение на своята морска политика Португалия съвсем не е държава с малки икономически възможности. Бразилия е богата на природни ресурси и притежава значителен стопански потенциал. В световната колониална история няма подобен аналог на близост между метрополия и колония в системата на техните политически и икономически взаимоотношения. Наличието на общи културни елементи като език и религия намира израз и във възприемането на модел за единен държавен организъм. Същевременно афро-лузофонското пространство, представено предимно от Ангола и Мозамбик, също има своите важни функции, които са свързани с наличието на енергийни и минерални суровини със стратегическо значение. Трайното португалско присъствие в Източен Тимор и подкрепата за това бивше азиатско владение имат своето значение като проводник на икономическите интереси на Португалия в района. Ето защо смятаме, че Португалия трябва да използва геоикономическите предимства на колониалното си величие, за да се превърне в действително влиятелна сила в Европа и атлантическия свят.